

УТИЦАЈ САСА НА РАЗВОЈ ЗАНАТСТВА У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ

Апстракт: Долазак Саса на територију средњовековне Србије оставио је свој печат не само на успон рударства, већ директно или индиректно и на развој занатства. Иако је њихов утицај био примарно усмерен на развој металургије, напредовале су и друге гране производње, најпре обрада материјала и производња артикала неопходних у рударству. Такође, убрзана урбанизација рударских градова доводи и до успона заната чији су производи намењени свакодневици. Од посебног значаја је и саски утицај на организацију занатлија и занатске производње. Стога је такав, вишеструки утицај Саса неопходно и детаљније размотрити.

Кључне речи: занатство, Саси, монтане, Србија, средњи век.

Долазак саских рудара на територију средњовековне Србије и даље је препун непознаница, као и само поимање Саса и њиховог прецизног ширења кроз Европу. Досадашња истраживања указују да име Саси, које се првобитно односи на германско становништво Саксоније, још у средњем веку постаје назив за германске скупине насељеника на територији Угарске, међу којима су се у почетку налазили и сами Саксонци. Први пут овај назив у том контексту Угарска канцеларија користи 1206. године.¹ У истом значењу га након тога извори бележе на територији под угарском влашћу, а затим и шире, укључујући и територију српских средњовековних земаља.

Вични рударењу, обради руде и технолошки напредни, Саси са собом доносе нове технологије и технике, почевши од умећа копања дубоких ровова до начина топљења и прераде руде.² Осим на рударство и мета-

---

¹ У том смислу термини Саси и саски се користе и овде, G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* III–1, Budae 1829, 34; *Urkunde Nr. 17 aus Band I*, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* <<http://siebenbuergenurkundenbuch.uni-trier.de/catalog/17>> (28. 02. 2021). Иначе својевремено ове германске скупине су, у зависности од места, називане и Flandrenses, Teutonici, Saxones, Latini, С. Попа-Gorjanu, *Transylvanian identities in the Middle Ages*, *Identitats. Reunió Científica XIV Curs d'Estiu Comtat d'Urgell Celebrat a Balaguer els Dies 1,2 i 3 de Juliol de 2009*, edd. F. Sabaté – M. Pedrol, Lleida 2012, 185–186.

² С. Ђирковић, Д. Ковачевић Којић, Р. Ђук, *Старо српско рударство*, Београд – Нови Сад 2002, passim. (=Ђирковић et al., *Старо српско рударство*)

лургију, установљен је њихов утицај и на организацију и урбанизацију рударских градова познатих у латинским изворима под називом *монтане* (*civitates montanae*), заснованих на саским привилегијама и германском праву. Тако, осим што рудници имају своје законе, и саме *монтане* стичу посебан статус, који на једној територији обично одликују иста или слична права у корист рударске производње и њених учесника.³ Такође, препознат је и њихов јак уплив на законодавство, посебно рударско, на тлу средњовековног европског простора, а затим и шире.⁴

Ипак, поред тога што богатство извора, од јавних до приватних, доноси низ сегментираних података о Сасима и њиховом ширењу, недостатак систематског истраживања на широј територији видљив је у литератури, а компаративни приступ углавном је примењен у проучавању законодавства, чија рецепција делимично даје увид у правце кретања појединих скупина, па се поједини законици и закони сврставају у одређене групе

³ B. Weisz, *Mining Town Privileges in Angevin Hungary*, *Hungarian Historical Review* 2/2 (2013) 288–312. (=Weisz, *Mining Town*); K. Szende, *Iure Theutonico? German settlers and legal frameworks for immigration to Hungary in an East-Central European perspective*, *Journal of Medieval History* 45/3 (2019) 360–379 (=Szende, *Iure Theutonico?*), са изворима и прегледом старије литературе од значаја. Повећање броја насеља заснованих на овом праву, опажа се већ у првој четвртини XIII века, на територији централне Европе, а у актима издатим на територији средњовековне Угарске у XIV веку истиче се да се слободе додељују према обичају других рударских градова J. Klápště, *The Czech Lands in Medieval Transformation*, trans. S. M. Miller and K. Millerová, ed. P. Ricketts, Leiden 2012, 225 (=Klápště, *Czech Lands*); Weisz, *Mining Town*. Такво преношење види се и на територији средњовековне Србије, вид.: В. Петровић, *Градска насеља у доба првих Немањића*, Зборник радова са међународног скупа „Стефан Првовенчани и његово доба”, Београд 2020, 418. (=Петровић, *Градска насеља*)

⁴ Када се говори о законодавству, треба имати у виду да оно првобитно није везано само за рударство већ и за урбанизацију, као и за свакодневне односе. Засновано на позном римском праву, развија се у долини Доње Рајне и шири се на источну централну Европу путем јужне (франачке) и северне (саске) варијанте. У случају последње саске, *ius Hollandensium* широко је прихваћен још до друге половине XII века, а његове предности прихваћене су и од локалног становништва, што заједно представља основу каснијег *ius Teutonicum*, које се спомиње на територији Шлезације још 1222. Klápště, *Czech Lands*, 217–220, 225. На територији Чешке настају први познати рударски законици, међу којима се издваја кутнохорски *Ius Regale Montanorum* (око 1300–1305), који је извршио снажан утицај на европско рударско законодавство средњег века, попут оног Немачке, Шлезације (Пољска) и Словачке, а примењиван је и на тлу Угарске, као и у саском граду Фрајбургу. За потребе Шпаније, преведен је и на шпански, ради примене у колонијалним рудницима Боливије, Б. Марковић, *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића. Превод и правно-историјска студија*, Београд 1985, 37–38 (=Марковић, *Закон о рудницима*); P. Jánošíková, *Mining Business Pursuant to "Ius regale montanorum" in the 14th Century*, *Journal on European History of Law* 2/2 (2011) 166; J. Kuklík, *Czech Law in Historical Contexts*, Prague 2015, 18–19; Szende, *Iure Theutonico?*, 368.

према међусобном односу.⁵ Док им је, сходно припадности, више пажње посвећено на територији немачког говорног подручја, у областима у које се досељавају мање су истраживани, осим у оквиру појединих питања или историје одређених градова и области, у које су се доселили.⁶ У домаћој историографији посебна пажња такође им је посвећена у оквиру рударства, урбанизације, лингвистике и законодавства, док су поједини радови посвећени и самим Сасима.⁷

Почеци саског рударства везују се за руднике Брсково и Рудник. Мада тачно време доласка Саса на територије српских земаља није познато, на основу првог њиховог помена, и то у виду топонима Саси поред Брскова у Повељи Стефана Уроша I (око 1252–1254), извесно је да су се ту налазили већ средином XIII века.⁸ У вези са њиховим доласком, као и са

⁵ Што се тиче односа Законика деспота Стефана, Катанчевић истиче и да се термин *урбор*, јавља само у ћириличној верзији и то само на једном месту, као и да се исти назив бележи у законима Чешке, Угарске, Пољске и Шлезације што би, према Катанчевићу, указивало на извесну блискост ћириличке редакције са овом групом законика, А. Катанчевић, *Институт урбарара у средњовековној Србији*, Баштина 51 (2020) 265.

⁶ Како је такав списак референци веома дуг и превазилази тему рада, овде је споменута само литература о појединим питањима од значаја за тему, или она новија, која сумира старију, дајући непосредни увид у значајне моменте саске миграције и њихове повластице. У том контексту, истраживање Саса захтева да се у будућности направи библиографија постојећих радова.

⁷ М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни* у: исти, *Из историје српског средњег века*, прир. С. Ћирковић – В. Ђокић, Београд 2003, 457–483 (=Динић, *За историју рударства*); М. Filipović, *Baština srednjovekovnih rudara Sasa u južnoslovenskim zemljama*, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, knj. XXXI – 29, Sarajevo 2000, 5–36. (=Filipović, *Baština*); О. Зиројевић, *Трагом Саса у Србији у XV и XVI веку*, *Новопазарски зборник* 11 (1987) 93–101; Д. Мркобрад – П. Е. Дурлић, *Археолошка истраживања на Праурији*, *Гласник Српског археолошког друштва* 10 (1995) 83–87; *Лексикон српског средњег века*, ур. С. Ћирковић – Р. Михаљчић, Београд 1999, 649, са изворима и ст. литературом (С. Ћирковић); Ђ. Ђекић, *Правни положај Саса у немањихкој држави у 13. веку*, *Српске органске студије* 2, 1–2, Београд 2000, 141–154; Ћирковић et al., *Старо српско рударство*, према регистру; Д. Ковачевић Којић, *Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)*, Београд 2007, према регистру (=Ковачевић Којић, *Градски живот*). У новије време о Сасима и: Ј. Mrgić, *Some considerations on woodland resource in the medieval Serbia and Bosnia*, *Београдски историјски гласник* 1 (2010) 91–94 (=Mrgić, *Some considerations*), са прегледом шире литературе; А. Катанчевић, *Да ли су Саси имали привилегије у мешовитим споровима у средњовековној Србији?*, *Анали Правног факултета у Београду* 63/2 (2015) 107–118. За поједина питања вид. и ниже.

⁸ Тако стоји: „У Брсково и уз брдо над Сасе”: *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писамa Србије, Босне и Дубровника*, књ. 1, 1186–1321, прир. В. Мошин, С. Ћирковић, Д. Синдик, Београд 2011, 197 бр. 54; О Брскову и Руднику, вид.: „Брсково”, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, ред. С. Мишић, Београд 2010, 59–60 (В. Петровић); Д. Радичевић, *Археолошка сведочанства о најстаријим рударским трговима*

местом одакле су стигли на територију српске средњовековне државе, постоји неколико теорија. Тако се сматра да је до њиховог насељавања дошло или услед најезде Монгола (1241–1242) пред којима се становништво повлачило, или да су пресељени на захтев и позив српског краља Стефана Уроша I (1243–1276). Новије сазнање да се Брсково помиње још 22. августа 1243 у которској одлуци о контроли продаје вина у овом месту, говори да је већ тада у питању развијени трг, свакако због развоја рударства.⁹ Судаћи према поменутом топониму, вероватно је да су Саси и нешто раније имали своју колонију у Брскову, с обзиром да је ипак било потребно извесно време да се термин Саси устали као ознака локалитета. Да су свакако дошли уз сагласност владара, као и на његов захтев, довољно сведоче саске *правице*, које су им одобрене и то на територији *регалних* поседа – у рудницима, које су у суштини истоветне оним које су имали и претходно, на другим, страним територијама.¹⁰ У таквом контексту, монголска најезда вероватно није била директни узрок пресељењу, али је свакако погодовала да можда већи број Саса након пустошења пређе на територију Србије. Што се тиче питања одакле су они дошли, такође има више мишљења. Као могућности данас су у оптицају две тезе о постојбини – Спиш (Ципс) у северној Угарској и Ердељ, односно територија Трансилваније и област позната као Седмоградска.¹¹

средњовековне Србије, Урбанизација у Источној и Југоисточној Европи, ур. С. Рудић – А. А. Гордин, Београд 2019, 63–88; М. Живановић, *Нова сазнања о средњовековном Брскову*, *Nova antička Duklja XI* (2020) 113–130 (=Живановић, *Нова сазнања*). Уколико се прихвати да је правац кретања ових рудара ишао преко српских земаља до самог Брскова, остаје нејасно, и поред тога што се Брсково прво јавља у приморским изворима, зашто би се Саси зауставили најпре тамо, а не на Руднику, кроз који су пролазили. Стога се тврдња да је рударство у Брскову старије од оног на Руднику за сада мора оставити отворена. Поменути подаци о трговању вином *до* и *од места* које се налазило као први важнији трг на путу ка залеђу говоре о самом Брскову, али нису искључиво релевантни за питања рударства или саског доласка у овај рудник.

⁹ Д. Синдик, *О првом помену Брскова*, *Историјски часопис* 56 (2008) 305–309; А. Узелац, *Под сенком пса. Татари и јужнословенске земље у другој половини XIII века*, Београд 2015, 54–55; Петровић, *Градска насеља*, 417–418, н. 16.

¹⁰ Mrgić, *Some considerations*, 91–93. Детаљно о општим саским правима Weisz, *Mining Town*.

¹¹ Теза Чремошника да је у питању Брајзгау оспорена је од стране више аутора, међу којима су Ђоровић, Динић и Филиповић. За теорију да је реч о Спишу залагао се Јиречек, вид.: Динић, *За историју рударства*, 480, са детаљним списком литературе о овом питању, као и Filipović, *Vaština*, 5–7. Ако се говори о Спишу који је такође прилично удаљен, мора се истаћи да би долазак из Трансилваније био много логичнији и прихватљивији, барем за прве таласе ових насељеника, чија се потрага за новим рудницима, као и делимична миграција, вршила дуж планинске рудоносне области, а тек са успоном појединог рудника може се говорити о директном кретању ка истом. У контексту будућих

На њихово касније расељавање унутар српских територија утицале су потребе, па и сам цар Стефан Душан тако пресељава рударе из Злетова у Крагово.¹²

Иако се у литератури истиче германско порекло Саса, изворни материјал не сведочи толико о појединцима током времена, колико о укупном утицају. Већ у следећем веку ретки су примери помена одређених личности, те се сматра да долази до њихове постепене асимилације са локалним становништвом. Стога се мора прихватити и могућност да можда проценат Германа међу зналцима рударима који пристижу на српску територију, није био велики, као и да је германизована група професионалаца, заправо била још тада састављена само делом од етничких Германа, док су део чинили рудари зналци, који су, условно речено, постали Саси током асимилације вршене путем примања нових чланова.¹³ Током времена, са вртоглавим развојем рударства на територији средњовековне Србије, опажа се да термин Сас постаје и синоним за категорију становништва, чији статус као и у случају односа *Влах* (*влах*) од етничке прелази у правну категорију, какву заправо, делом на основу својих *правица* и закона, представљају још током доласка. У значењу рудара, овај термин се поуздано јавља у време турског освајања.¹⁴

истраживања од значаја су и нова археолошка истраживања, као и систематизација постојећих. Тако, досадашња знања о црквеним грађевинама указују на то да је тип основне *сашке* цркве у Новом Брду карактеристичан за шире подручје од Холандије, јужне Немачке и Саксоније, до Седмоградске (Ердеља), као и да је решење без звоника имало узор у појединим градовима на том широком саском подручју кретања. М. Поповић, *Сашка црква у Новом Брду – Santa Maria in Novomonte*, Старинар 69 (2019) 336; V. Gvozdanović, *Crkva Majke Božije u Moroviću*, Peristil 11–12 (1969–1970) 18, са примерима таквог решења.

¹² С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 436; А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права од XII до XV века*, Београд 1926, 156; Filipović, *Baština*, 7.

¹³ Тако је уочено да су део насељеника и рудара у XII веку на територији Чешке чинили и Словени. Klápště, *Czech Lands*, 216–217. Мада Динић указује на германско порекло, он истиче и да се већ у изворима XIV века, домаћа имена налазе међу онима рударских стручњака, Динић, *За историју рударства* 459–468, 481; Mrgić, *Some considerations*, 93. За сада нема основа да касније помене појединих занатлија вежмо за првобитни долазак Саса. Такав је случај и са Мартином Шљемановим, ковачем коњске опреме из Новог Брда, за кога не знамо да ли је потомак Саса или је у тај град дошао касније као вешти занатлија, К. Мандић, *Из долине Кашка-Дарје у Самарканд*, Нови бехар 24, Сарајево 1928, 402.

¹⁴ Такво поимање Саса, односно саса, видљиво је у коначници и након пада под Турке, где се рударски закони реферишу као саски. У том контексту Филипковић је изнео мишљење да тек у том периоду долази до потпуног преласка из етничког у правни статус, Filipović, *Baština*, 7. Међутим, такав прелазак опажа се и нешто раније, па још Душанов законик само једном помиње Сасе и то у члану о сечи шуме и ограничавању повластица,

И у домаћем случају неоспоран је утицај Саса и саских *правица* на организацију *монтана* и законодавство рудника. Спомињу их закони, препознаје се њихова улога у урбанизацији и управи, а видљива је и германизација језика, најпре у скупини техничких речи, али и топонима. Такође, долазак Саса од изузетног је значаја за развој занатства и представља можда и најважнији страни утицај на ову привредну грану. Док се код других уплива обично може издвојити поједини утицај на одређени занат или развој једне вештине, промене које доносе Саси утичу на развој технологије уопште, док убрзана урбанизација *монтана* доводи до пораста свакодневних потреба становништва за бројним артиклима. Тако долази до процвата заната везаних за металургију, оних потребних самом процесу вађења и обраде руде и рударима, а затим и оних намењених потребама појединог становника. Такође, утицај Саса неоспоран је не само на рударско законодавство, већ и на законске одредбе везане за поједине занате, као и на развој производње. Све ове промене доводе до даље стратификације и диференцијације заната и занатлија, која прати успон даљег развоја рударства и *монтана*.¹⁵ Овакав утицај Саса на занатство стога је неопходно и посебно размотрити.

Када се говори о утицају Саса на занатство, велике промене везане за експлоатацију и обраду руде доводе најпре до успона металургије, подземног градитељства и развоја механичких машина. Ковачки занат се убрзано грана, а формирају се и читави комплекси радионица, где се при самим рудницима, метали, пре одласка у промет, пречишћавају и делимично обрађују, па се разликују кола са рударима од кола гвозденог са ковачима. Развој обраде метала, а посебно гвожђа, доводи до усавршавања оруђа и оружја.¹⁶ У вези са специјализацијом у оквиру ковачког заната, издваја се термин *хухнар*, за који се сматра да потиче од германског *hufnagel*, који означава мајсторе који израђују посебне ексере за потковице, мада остаје нејасно да ли су они правили и саме потковице, или је у питању уска диференцијација. Под тим занимањем помињу се у изворима *Radoie Radovzich soberxuhnar* и *Alegretum xuhnar* у Новом Брду.¹⁷

док се назив Сас ниједном не користи у Законику деспота Стефана, Н. Радојчић, *Законик цара Стефана Душана, 1349–1354. године*, Београд 1960, 123 чл. 123 (=Радојчић, *Законик*); Марковић, *Закон о рудницима*, 31, 41.

¹⁵ Динић, *За историју рударства*, 457–465; А. Фостиков, *Занатство средњовековне Србије*, Београд – Пожаревац 2019, *passim*. (=Фостиков, *Занатство*) Вид. и напомене изнад. О германизмима и саском наслеђу: Filipović, *Vaština*, 14–26 и даље.

¹⁶ С. Ђирковић, *Производња, занат и техника у Србији средњег века у: исти*, *Работници, војници, духовници*, Београд 1997, 72–78 (=Ђирковић, *Производња*); Фостиков, *Занатство*, 34, 40–41, 46, 51–52.

¹⁷ А. Веселиновић, *Дубровачко Мало веће о Србији (1415–1460)*, Београд 1997, 405 (=Веселиновић, *Дубровачко Мало веће*); М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*,

Услед успона металургије долази и до издвајања ковача у оквиру рударства, чији значај истичу страни рударски законици. Тако се ковач јавља у саском рударском законодавству као руднички занатлија, као и касније у турском (*ковач руднички*, 1488),¹⁸ па је ту функцију свакако имао и у српским рудницима. И на територији од значаја, његови производи су стандардизовани, а они намењени његовом раду или рударству, и заштићени.¹⁹ Осим радом у погонима за обраду и израдом и поправком у рударству потребних алата, ковачи се свакако баве и израдом рударских лампи, неопходних ради организације осветљења.²⁰

Што се тиче саског утицаја на златарство, осим технолошких новина, има мишљења да је, највероватније путем рецепције, стигла казна спаљивањем, која се јавља у Душановом законуку (чл. 169), али на основу досадашњих истраживања није је могуће повезати директно са њиховим утицајем. Осим што је иста позната у рударском месту Немачки Брод у Чешкој 1278, она се ипак јавља још у закону Јустинијана, а познаје је и Дубровник, чији је Статут (1337) такође помиње. У овом законуку јавља се са изменом, док се у осталим примерима, као и касније, у Законику деспота Стефана, за тајно ковање не везује помен златара, већ се казна односи на било ког починиоца, без ближе ознаке занимања.²¹

Ипак, поред вртоглавог успона металургије, па и обраде племенитих метала, број познатих германизама из периода доласка Саса у наведеним сферама је минималан, ако се изузму називи везани за рударска занимања,

I–IV, пер. и доп. О. Н. Трубачева. Издание второе, стереотипное, Москва 1986–1987, т. IV, 287; Фостиков, *Занатство*, 45–46.

¹⁸ У турским законима из 1488. јавља се и *ковач руднички*, који је поправљао рударске алате и радио за потребе рудника, а који је уместо плате добијао по проналаску руде, према закону за Плану и Запланину, два дела по окну од могућих 68, док му је у оквиру закона за рудник Беласицу из исте године припадао само један део (1/68), В. Симић, *Рударство гвожђа средњовековне Србије и Босне*, Београд 1988, 43; Т. Vukanović, *Rečnik drevnog rudarstva i zemljana centralnog Balkana XII–XVII v.*, Вог 1998., 59. Посебан статус ковача рудничких истиче тако поменути Кутнохорски законик *Ius regale montanorum*: Н. Jireček, *Codex juris Bohemici, Aetatem přemyslidarum continens I*, Pragaе 1867, I, 310–311 XVI. 1–16 (=Jireček, *Codex juris Bohemici*); Ј. Bilek, *Ius regale montanorum, aneb, Právo královské horníkuov*, Kutná Hora 2000, 34 IX. 10–12, 35–36 XII. 1–16; 41 n. 115 – II. 14 (=Bilek, *Ius regale montanorum*). О термину рудничке занатлије: А. Фостиков, *Мобилност занатлија на територији средњовековне Србије*, Историјски часопис 69 (2020) 90, н. 27. (=Фостиков, *Мобилност*)

¹⁹ Марковић, *Закон о рудницима*, 20, 22–23 чл. 52, XVI, XVII.

²⁰ Осветљавање се помиње и у деспотовом Законику: А. Лома, *Глагол 'осветити' у законуку о рудницима*, Јужнословенски филолог 75/2 (2019) 9–18.

²¹ Радојчић, *Законик*, 134, чл. 169; Jireček, *Codex juris Bohemici*, 201; Динић, *За историју рударства*, 469, н. 469; Фостиков, *Занатство*, 40.

попут *валтрука*, или поједини рударски термини. Међу називима који се приписују средњовековном периоду и доласку Саса²² издваја се и *шљака* (од *schlaken*), а од термина важних за занате долазе и поједини који су и касније били у употреби, попут оних у Јањеви: *пота* (суд од графита за топљење руде, од *Pott*), *шукати*, *ушукати* (од *schaulken*), које се односи на ударце чекићем приликом финалног сређивања предмета код ковања, као и сама алатка *килава*, коју као и механичке машине помиње Законик деспота Стефана: *хаишла* (врста чекрка за извлачење терета) и *рат* (за вађење великих терета уз помоћ коњске запреге), а у чијој производњи су учествовале занатлије више врста.²³

Осим развоја металургије, сходно потребама рудника, долази до повећаног коришћења дрвета било као сировине за грађу или потреба контроле и коришћења ватре. Чак и рестриктивни 123. члан Душановог законика, који говори о сечи шума, дозвољава сечу за саске, односно рударске потребе.²⁴ Дрво се користи за потребе подземне архитектуре рудника, али и за израду низа поменутих механичких машина, па и за превоз и пренос руде, те помоћних објеката. Као посебни артикли истичу се у закону коританце за вађење руде и столица, на којој се седело док се мерило поље рада, а дрвна грађа је спадала у нешто што је требало у случају штете надокнадити.²⁵ Као ни у случају ковачког заната, ни у случају обраде и коришћења дрвета скоро да уопште нема германизама,²⁶ већ се утицај

²² Сматра се да су на поједина знања у оквиру рударства и металургије, па и ковачког заната и оружарства, утицали ближи контакти са Германима током сеобе народа. У том контексту често нема усаглашавања око етимологије појединих назива. Тако се *брња* објашњава германским пореклом, али из времена ранијег сусрета са Германима, док назив *пушка*, *пушкар* (*büchsenmeister*) свакако припада каснијем времену, после доласка Саса. Ипак у овом случају етимологија и рецепција је несигурна, као и у питању ранијег *шлема*, али и других назива. Фостиков, *Занатство*, 40, 85–86.

²³ Марковић, *Закон о рудницима*, 14, 16, 17 чл. 7, 21, 22, 25; Filipović, *Baština*, 15. Међу механичке машине спадају и оне за дробљење руде, аутоматско резање дасака, механички мехови, брзи млинови, справе за пречишћавање метала, па и сребра. Последње се бележе у Приштини 1417. године, Ђирковић, *Производња*, 72–78; Д. Ковачевић Којић, *О саставу и обради племенитих метала из српских средњовековних рудника*, Зборник радова Византолошког института 50 (2013) 854–855.

²⁴ Радојчић, *Законик*, 123, чл. 123; Mrgić, *Some considerations*, 95; Weisz, *Mining Town*, 302–304.

²⁵ Марковић, *Закон о рудницима*, 13–14, 19 чл. 2, 5, 43.

²⁶ Уопштено посматрано, развој ковачког, златарског, тесарског и грнчарског заната био је на високом нивоу и пре доласка Саса, па исти не пролазе процес германизације у језику. Колико су ови општи називи били устаљени, сведоче истоимени топоними који се јављају и на тлу Угарске, а те називе бележе касније и турски извори. A. Rácz, *Profession names in old Hungarian settlement*, *Nyelvtudományi Közlemények* 115 (2015) 118.

огледа кроз нове технике рада или контролу продаје у рударству неопходних артикала. Додатно се може претпоставити и да дрводељски занат у случају тесара (*carpentarius*), односно дрвоградитеља, добија на важности, попут ковачког, пошто заузима посебно место у страним саским рударским законима. Тако се у Кутнохорском законнику овај занатлија јавља уз *урбураре* и *хутмане* као лице од значаја.²⁷

Такође, рударство фаворизује и друге занате потребне за сопствени развој. Тако долази и до успона ужарства. Иако о ужарима нема података у унутрашњости, само уже спадало је у основну рударску опрему,²⁸ те вероватно да долази и до издвајања занатског занимања ужара.

Као нераскидиво везан за обраду метала и биљне сировине, јавља се и развој угљарства. Филиповић, који издваја називе везане за технике слагања и сагоревања (*рауна*, *равуна* од *Rauchfang*, *штуп* од *Staub*, *штетина* од *Stattl*), његове озбиљније почетке доводи у везу са саским утицајем, указујући да се међу каснијим угљарима, који раде за надницу, управо истичу по знању они пореклом из рударских насеља. Првобитна веза између ковача и угљара, посведочена и у старијем саском рударском законодавству, указује на то да се у улози угљара могао наћи ковач, но ипак се не може одбацити ни могућност да је вртоглави успон рударства нешто касније довео и до зачетка угљарског заната, с обзиром на то да су сами ковачи и металурзи довољно времена радили на пословима обраде метала. Као важан артикал, угаљ се убраја у производе чија цена се у Новом Брду посебно надзире.²⁹

У вези са металургијом и рударством вероватно да долази и до развоја стакларства. Иако о развоју производње стакла и о мајсторима који су познавали ову вештину нема писаних извора, податак да нека од потребних сировина за његову производњу у приморју потиче из залеђа, упућује на руднике сребра на територији средњовековне Србије или Босне. Судећи барем према подацима из раних дела о металургији, стакло и његове варијанте, било као сировина или у облику готовог артикла, биле су продукт металургије, а стаклене посуде су коришћене и у технологији обраде метала.³⁰ Иако је знање о стакларству могло да буде расађено из

²⁷ Jireček, *Codex juris Bohemici* I, 268 XIX, чл. 2–2, 295–296 чл. 8–17, 304 чл. 1–5; Bilek, *Ius regale montanorum*, 21 чл. 4–3, 29 чл. 8–17, 33; Фостиков, *Занатство*, 115–116, 156–157, 167.

²⁸ Марковић, *Закон о рудницима*, 10, 12, 19 чл. 25, 30, 52. Фостиков; *Занатство*, 166–167.

²⁹ Jireček, *Codex juris Bohemici* I, 307–308, XIII 10–11; Bilek, *Ius regale montanorum*, 34 (IX 10–11); Марковић, *Закон о рудницима*, 22 чл. XVII; Filipović, *Baština*, 17–18. О вези ковача и угљара: Фостиков, *Занатство*, 47, н. 115.

³⁰ Georgius Agricola, *De re metallica* (1556). Translated from the first Latin ed. of 1556, with biographical introd., annotations, and appendices by H. C. Hoover and L. H. Hoover, New York 1950, passim; Фостиков, *Занатство*, 148–149.

страних радионица, након доласка Саса неоспорно долази и до успона стакларства. Налази стакла из каснијег периода упућују на то да су стаклени артикли били уобичајни, барем на територији *монтана*, о чему говоре и бројни остаци стакла у Руднику, који указују на постојање локалне производње.³¹

Сматра се да је долазак Саса утицао и на даљи успон градитељства, особито градитељства у камену, али и на развој грнчарства. Иако о саском утицају на обраду камена скоро да нема података,³² њихово локално градитељство је највероватније имало утицаја на домаће.³³ О керамици има нешто више сазнања, па се као назив за грнчарско коло јавља и термин *шајба*. Развој металургије захтевао је и развој техничке керамике, неопходне за обраду и прераду метала, почевши од разних механичких справа, преко организације снадбевања водом, али и контроле нивоа воде у рудницима. На израду ватросталних посуда, неопходних у металургији, могао би да указује, осим поменутог термина *пота*, и назив Кашље (*Kachel*) забележен као топоним у Бањској повељи. У датом месту нађени су и остаци рударења, што даје додатни аргумент у прилог сврставању топонима у германизме. Међутим, чак и тада је могуће неколико значења – првобитно: *лонац*, *каљ*, од средњег века и *пећ*, *опека*, *плочица*. С обзиром на то да време настанка топонима није познато, у обзир треба узети и

³¹ Изгледа да су барем у важним рударским центрима или у њиховој близини радиле пећи за стакло, а једна таква била је и у близини Новог Брда. Фостиков, *Занатство*, 149 н. 346; Е. Зечевић, *Средњовековно стакло Рудника*, Рудник 1. Истраживања средњовековних налазишта (2009–2013. година), Горњи Милановац 2019, 79–92. За сада налаз стакла из Брскова није ближе хронолошки опредељен, пошто представља јединствен пример на датом простору, а рађен је по западноевропском узору коришћеном у другој половини XIV и у XV веку. Живановић, *Нова сазнања*, 122–124. Како је у питању католичка црква позната у народу и као *сашка*, можда и стаклене фрагменте треба приписати саској традицији.

³² Термин Шпат, Шпад (*Spat*) је назив за цепљив камен, али и за ситан угаљ за топионице, те се не може тврдити са апсолутном сигурношћу да је помен Шпата код Сребренице везан за врсту камена, без даљих, посебно теренских истраживања. Фостиков, *Занатство*, 110, н. 271.

³³ Требало би истаћи да је у новије време критикована и теорија која истиче гради-тељство каменом као одлику континенталних германских Саса посебно у раном средњем веку, те се истиче да традиције градитељства које Саси са собом носе, нису искључиво везане за градњу каменом, Фостиков, *Занатство*, 114, н. 279. О саском градитељству вид. детаљније: Е. J. Schoenfeld, *Anglo-Saxon Burhs and Continental Burgen: Early Medieval Fortifications in Constitutional Perspective*, *The Haskins Society Journal* 6 (1994) 49–66. О утицају саских традиција на новобрдску *сашку* цркву, вид.: М. Поповић, *Сашка црква*, 336–338.

касније значење – пећ, односно плоча.³⁴ Када се говори о производњи опеке, у литератури се често истиче и податак о Сасима, који су правили опеку за потребе Раванице. Првобитно уже схватање Саса као рудара, утицало је на појаву мишљења да се и овде назив односи на припаднике рудара, па и на саме *валтруке*. Развој схватања о Сасима као правној категорији, као и да је за обиман посао сечења и обликовања потребна не тако стручна снага попут *валтрука*, довео је и до тезе да дати случај буде схваћен као потврда да се назив Саси (*sasi*) односи и на техничку категорију, која у овом случају подразумева занатлије. Мада је саски утицај на занатство неоспоран, ово би ипак био једини познати пример да се назив Сас (*sas*) директно повезује са једним занатом, па га можда треба схватити пре као синоним за баштинике саских повластица, међу којима су и занатлије.³⁵

Када је реч о директном утицају Саса на занате, најочљивији су примери у оквиру одевне струке, где се јављају германски називи за занате у већем броју. На првом месту су *шнајдер* и *шустер*, на које је већ одавно скренута пажња у литератури. Ове термине бележе сем Законика деспота Стефана и други извори везани за Ново Брдо, али и за Плану и Сребреницу, као и нешто касније турски законици, који их крајем XV века помињу и у Пријепољу и Вучитрну. Да је тај утицај био јак, потврђује и јављање презимена Шнајдеровић. Овима треба додати и занат израде торби – *ташнерство*, који такође носи германско име. О широком прихватању назива *ташнер* сведочи и Законик деспота Стефана, који бележи презиме Ташнаревић. У оквиру назива појединог артикла, Филиповић истиче термин *виндел*, који одговара облику мараме за главу.³⁶

Германски називи заната коришћени у Законику Новог Брда, те назив *порта шустера*, указују и на преношење саских традиција не само на рударска већ и на урбана занатска занимања. Такође, говори у прилог мишљењу да су са Сасима дошле и поједине занатлије различитих струка,

³⁴ А. Лома, *Топонимија Бањске хрисовуље: ка осмишљењу старосрпског топонимског речника и бољем познавању опитесловенских именовних образаца*, Београд 2013, 103–104; Ђ. Блажека, *Adaptacije germanizama u međimurskom dijalektu*, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 54/1 (2009) 74; Фостиков, *Занатство*, 127, 136.

³⁵ Ипак, за сада не треба искључити могућност да је назив везан за *saxum*, *sasso*, *saso*, и у том случају не би имао директне везе са саским утицајем, нити Сасима, па ни рударима, Фостиков, *Занатство*, 135; G. Manuzzi, *Vocabolario della lingua italiana* II/2, Firenze 1840, 1016–1017.

³⁶ М. Динић, *Из Дубровачког архива I*, Београд 1957, 70; Марковић, *Закон о рудницима*, 13, 22 чл. XIII; Веселиновић, *Дубровачко Мало веће*, 17, 362, 386; Динић, *За историју рударства*, 459; Filipović, *Vaština*, 12–13, 26; Ковачевић Којић, *Градски живот*, 375–376, н. 32; Фостиков, *Занатство*, 195.

које су радиле за потребе рудника и *монтана*.³⁷ Преклапања и утицаји на обичаје морали су да се одразе и на организацију и развој појединих прекопотребних занатских струка у једном рударском централном насељу, те и на успостављање надзора над истим. У том контексту треба указати и да микротопоним *порта шустера* (*porta de susteri*) у Новом Брду, посматран у оквиру компарације са *монтанама* на територији Трансилваније, попут града Сибиња (данас Сибиу у Румунији), центра некадашње Седмоградске, није вероватно имао само место унутар система поделе града на квартаве ради контроле и одбране, већ и да је име под саским утицајем можда понела и нека од кула. Јак саски уплив на организацију рудника и *монтана* највероватније је одиграо и неоспорно важну, па можда и најважнију улогу у организацији урбаних занатлија у рударским градовима у цеховски систем.³⁸

На основу за сада познатих фрагментарних сазнања из извора, како оних савремених стране провинијенције тако и каснијих турских, саско рударско право протезало се и на занатлије рудника, а посебно на оне потребне за функционисање копова и примарну обраду руде, попут дрводеља и ковача. Стога је вероватно да су и те занатлије на територији средњовековних српских *монтана* стицале статус рудничких занатлија.³⁹ Како приликом урбанизације тако и приликом отварања, па и ширења рудника, морала је да буде успостављена макар извесна инфраструктура потребних занатлија и производа за рад и функционисање екстракције и примарне обраде, али и самих рудара.⁴⁰ Коначно, треба истаћи да порекло слободних градских занатлија у рударским насељима можда треба

³⁷ Тако се истиче да су Саси са собом вероватно носили не само своје традиције градње и производње, већ и да су их током пресељења пратиле и занатлије. Фостиков, *Занатство*, 114. У областима где је боравио велики број расељених Германа, попут појединих делова Угарске, може се опазити и борба између цехова, па и домаћих и германских, о чему говоре и сукоби у Нађбањи, А. Крстић – Н. Исаиловић, *Повеља деспота Ђурђа Бранковића за цех кројача у Нађбањи*, Мешовита грађа 41 (2020) 14–15, н. 22.

³⁸ Марковић, *Закон о рудницима*, 22, чл. XIII–XV; Динић, *Из Дубровачког архива*, 62, 69, 70; Filipović, *Vaština*, 7; А. Фостиков, В. Петровић, *Прилог проучавању војне улоге занатлија у средњовековној Србији*, Београдски историјски гласник 5 (2014) 63; Фостиков, *Занатство*, 70–71 н. 184, и даље *passim*. О организацији занатлија у цехове вид.: А. Фостиков *Организација занатства у урбаним центрима средњовековне Србије*, *Историјски часопис* 70 (2021) (у штампи). (=Фостиков, *Организација занатства*)

³⁹ Фостиков, *Мобилност*, 90 н. 27.

⁴⁰ У том смислу истичу се управо помињање саске *правице*. Шта је све било потребно за функционисање једног рудника, указују и нешто каснији турски извори. С. Катић, *Потрошни материјали у османском рударству и металургији*, *Историјски часопис* 58 (2009) 197–207.

тражити и у вези са идејом *слободног рударства* односно *слободних рудничких занатлија*, која се шири рецепцијом такозваних саских *правица*.⁴¹ Са тим у складу требало би указати и на саску изреку познату у Сибињу крајем XV века, која гласи *Handwerk macht frei* (*Занат ослобађа*).⁴²

---

⁴¹ Фостиков, *Организација занатства*, н. 12 (у штампи).

⁴² J. de Maere, "*Flandrenses, milites et hospites*". *A History of Transylvania* (version 1/7/2013), 1–38. <<https://www.academia.edu/34395591>> (25. 02. 2021)

БИБЛИОГРАФИЈА / LIST OF REFERENCES

Извори / Primary Sources

Веселиновић, Андрија. *Дубровачко Мало веће о Србији (1415–1460)*, Београд 1997.

Динић, Михаило. *Из Дубровачког архива I*, Београд 1957.

Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника, књ. 1, 1186–1321, прир. В. Мошин, С. Ћирковић, Д. Синдик, Београд 2011.

Крстић, Александар – Невен Исаиловић, *Повеља деспота Ђурђа Бранковића за цех кројача у Нађбањи*, Мешовита грађа 41 (2020) 7–29.

Марковић, Биљана. *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића. Превод и правно-историјска студија*, Београд 1985.

Новаковић, Стојан. *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912.

Радојчић, Никола. *Законик цара Стефана Душана, 1349–1354. године*, Београд 1960.

Соловјев, Александар. *Одабрани споменици српског права од XII до XV века*, Београд 1926.

Řílek, Jaroslav. *Ius regale montanorum, aneb, Právo královské horníkuov*, Kutná Hora 2000.

Georgius Agricola, *De re metallica (1556)*. Translated from the first Latin ed. of 1556, with biographical introd., annotations, and appendices by H. C. Hoover and L. H. Hoover, New York 1950.

Jireček, Hermenegild. *Codex juris Bohemici, Aetatem přemyslidarum continens I*, Pragae 1867, I, 310–311 XVI. 1–16;

Fejér, Georgius, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis III–1*, Budaе 1829.

Urkunde Nr. 17 aus Band I, Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen <<http://siebenbuergenurkundenbuch.uni-trier.de/catalog/17>> (28.02.2021)

Литература / Secondary Works

Динић, Михаило. *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни у: исти*, Из српске историје средњег века, прир. С. Ћирковић – В. Ђокић, Београд 2003, 455–668.

Ђекић, Ђорђе. *Правни положај Саса у немањихкој држави у 13. веку*, Српске органске студије 2, 1–2, Београд 2000, 141–154.

Живановић, Милош. *Нова сазнања о средњовековном Брскову*, *Нова античка Дукља XI* (2020) 113–130.

Зечевић, Емина. *Средњовековно стакло Рудника*, Рудник 1. Истраживања средњовековних налазишта (2009–2013. година), Горњи Милановац 2019, 79–89.

Зиројевић, Олга. *Трагом Саса у Србији у XV и XVI веку*, Новопазарски зборник 11 (1987) 93–101.

Катић, Срђан. *Потрошни материјали у османском рударству и металургији*, *Историјски часопис* 58 (2009) 197–207.

Ковачевић Којић, Десанка. *Градски живот у Србији и Босни (XIV–XV вијек)*, Београд 2007.

Ковачевић Којић, Десанка. *О саставу и обради племенитих метала из српских средњовековних рудника*, Зборник радова Византолошког института 50 (2013) 853–861.

Катанчевић, Андреја. *Да ли су Саси имали привилегије у мешовитим споровима у средњовековној Србији?*, *Анали Правног факултета у Београду* 63/2 (2015) 107–118.

Катанчевић, Андреја. *Институт урбарара у средњовековној Србији*, *Баштина* 51 (2020) 263–279.

Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља, ред. С. Мишић, Београд 2010.

Лексикон српског средњег века, ур. С. Ђирковић – Р. Михаљчић, Београд 1999.

Лома, Александар. *Топонимија Бањске хрисовуље: ка осмишљењу старосрпског топонимског речника и бољем познавању општесловенских именовних образаца*, Београд 2013.

Лома, Александар. *Глагол 'осветити' у законнику о рудницима*, *Јужнословенски филолог*, 75/2 (2019) 9–18.

Мандић, Коста. *Из долине Кашка-Дарје у Самарканд*, *Нови бехар* 24, Сарајево 1928, 400–404.

Мркобрад, Душан – Паун Е. Дурлић, *Археолошка истраживања на Праурији*, *Гласник Српског археолошког друштва* 10 (1995) 83–87.

Петровић, Владета. *Градска насеља у доба првих Немањића*, Зборник радова са међународног скупа „Стефан Првовенчани и његово доба”, Београд 2020, 411–427.

Поповић, Марко. *Сашка црква у Новом Брду – Santa Maria in Novomonte*, *Старинар* 69 (2019) 319–347.

Радичевић, Дејан. *Археолошка сведочанства о најстаријим рударским трговима средњовековне Србије*, *Урбанизација у Источној и Југоисточној Европи*, ур. С. Рудић – А. А. Гордин, Београд 2019, 63–88.

Симић, Василије. *Рударство гвожђа средњовековне Србије и Босне*, Београд 1988.

Синдик, Душан. *О првом помену Брскова*, Историјски часопис 56 (2008) 305–309.

Бирковић, Сима. *Производња, занат и техника у Србији средњег века*, у: исти, *Работници, војници, духовници*, Београд 1997, 56–78.

Бирковић, Сима, Десанка Ковачевић Којић, Ружа Ђук, *Старо српско рударство*, Београд – Нови Сад 2002.

Узелац, Александар. *Под сенком пса. Татари и јужнословенске земље у другој половини XIII века*, Београд 2015.

Фасмер, Макс, *Этимологический словарь русского языка*, I–IV, пер. и доп. О. Н. Трубачева. Издание второе, стереотипное, Москва 1986–1987.

Фостиков, Александра – Владета Петровић, *Прилог проучавању војне улоге занатлија у средњовековној Србији*, Београдски историјски гласник 5 (2014) 59–69.

Фостиков, Александра. *Занатство средњовековне Србије*, Београд – Пожаревац 2019.

Фостиков, Александра. *Мобилност занатлија на територији средњовековне Србије*, Историјски часопис 69 (2020) 81–97.

Фостиков, Александра. *Организација занатства у урбаним центрима средњовековне Србије*, Историјски часопис 70 (2021) (у штампи).

Blažeka, Đuro. *Adaptacije germanizama u međimurskom dijalektu*, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 54/1 (2009) 47–76.

Filipović, Milenko S., *Baština srednjovekovnih rudara Sasa u južnoslovenskim zemljama*, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, knj. XXXI – 29, Sarajevo 2000, 5–36. (Први пут обј. на немачком: М. Filipović, *Das Erbeder mittelalterlichen sächsischen Bergleute in den südslawischen Ländern*, *Südost-Forschungen* 22 (1963) 192–233).

Gvoždanović, Vladimir. *Crkva Majke Božije u Moroviću*, *Peristil* 11–12 (1969–1970) 16–22.

Jánošíková, Petra. *Mining Business Pursuant to "Ius regale montanorum" in the 14th Century*, *Journal on European History of Law* 2/2 (2011) 165–168.

Klápště, Jan. *The Czech Lands in Medieval Transformation*, trans. S. M. Miller and K. Millerová, ed. P. Ricketts, Leiden 2012.

Kuklík, Jan. *Czech Law in Historical Contexts*, Prague 2015.

de Maere, Jan. *"Flandrenses, milites et hospites". A History of Transylvania* (version 1/7/2013) 1–38. < <https://www.academia.edu/34395591> > (25. 02. 2021).

Manuzzi, Giuseppe, *Vocabolario della lingua italiana* II/2, Firenze 1840.

Mrgić, Jelena. *Some considerations on woodland resource in the medieval Serbia and Bosnia*, Београдски историјски гласник 1 (2010) 87–101.

Popa-Gorjanu, Cosmin. *Transylvanian identities in the Middle Ages*, Identitats. Reunió Científica XIV Curs d'Estiu Comtat d'Urgell Celebrat a Balaguer els Dies 1, 2 i 3 de Juliol de 2009, edd. F. Sabaté – M. Pedrol, Lleida 2012, 175–190.

Rácz, Anita. *Profession names in old Hungarian settlement*, Nyelvtudományi Közlemények 115 (2015) 117–131.

Schoenfeld, Edward J., *Anglo-Saxon Burhs and Continental Burgen: Early Medieval Fortifications in Constitutional Perspective*, The Haskins Society Journal 6 (1994) 49–66.

Szende, Katalin. *Iure Theutonico? German settlers and legal frameworks for immigration to Hungary in an East-Central European perspective*, Journal of Medieval History 45/3 (2019) 360–379.

Vukanović, Tatomir. *Rečnik drevnog rudarstva u zemljama centralnog Balkana XII–XVII v.*, Bor 1998.

Weisz, Boglárka, *Mining Town Privileges in Angevin Hungary*, Hungarian Historical Review 2/2 (2013) 288–312.

Aleksandra Fostikov

INFLUENCE OF THE SASI ON THE DEVELOPMENT OF THE CRAFT PRODUCTION IN MEDIEVAL SERBIA

Summary

German miners and settlers, named the *Sasi* (Saxons) by the Hungarian chancery, arrived in the territory of medieval Serbia on invitation of Stephen Uroš I, probably from Transylvania before the Mongol invasion. By the mid-13th century, they already had a colony in the Brskovo district and possibly in Rudnik. Over time, they made significant influence not only on mining and the mining law, but also on urbanization and organization of the mining towns (*montanae*). Meanwhile, the term *Sasi* became synonym for one distinctive law category – the miners.

Being technologically advanced, especially in mining and metallurgy, the *Sasi* not only brought new technical and technological knowledge in those fields, but they also made a huge influence on the development of the craft production in few other ways. The advancement is primarily visible in the crafts related to the metallurgy, but also in those essential for underground architecture and construction of mechanical machines, those needed for the mining practice and miners, and finally those intended for the needs of individual residents. In addition, the *Sasi* influence was indisputable not only to the mining legislation, but also to some other laws related to certain crafts, as well as to the development and organization of the craft production. All these changes led to the further stratification and differentiation of crafts and artisans. The above-mentioned influence and impacts can also be seen in the presence of Germanisms in the language, as well as in the names of the craft branches, especially when it comes to technical terms.

In metallurgy, there were changes in the kiln processes – the power of fire and water were used for driving mechanical machines. The new complex of workshops (*fabricae*) arose, and the modernization of tools and arms began. These systematic changes, besides the new subdivision in technology skills named by German words, also gave birth to a new branch of the smith art – *huhnar* (maker of the nails for horseshoes?). Appropriately, the smith status changed and they took place of the official workers (“*kovač rudnički*”).

In the wood industry, the consumption of wood for timber and charcoal production increased. As in the smith craft, the main change was in the status of the carpenter, mainly the wood constructor, who by the Saxon mining law, together with *urburars* and *hutmans*, became the person of high importance.

The needs for mining equipment and metallurgy also led to the birth of two new professions: coal miner and rope maker. In addition, new data suggests that the arrival of the Sasi is in connection with another metallurgy-related art – the glassmaking. The new way of kiln and fire use also lead to the flowering of technical ceramics. Finally, new German names for already known craftsmen came into use: shoemaker (Shuster), tailor (Schneider) and bagmaker (Taschner).

When it comes to the miner's essentials, the new law sets treated them with privileges and the products and articles needed by miners and the mine production were maximized; some sets also treated the corruption and criminal offences. Influences on customs were also reflected on the organization and development of certain much-needed craft professions in one mining central settlement, as well as on the establishment of supervision over it. In that context, it should also be pointed out that the impact of the *Sasi* was the most important on the organization of the crafts trade in mining towns' guilds system.

Keywords: craft production, *Sasi* (Saxons), *montanae*, Serbia, Middle Ages